

Mariusz Dobijański

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Wydział Humanistyczny

Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Jaworku

Rozwój potencjału osób niedostosowanych społecznie.

System diagnozy efektów procesu resocjalizacyjnego wychowanków młodzieżowego ośrodka wychowawczego

The capability development of socially maladjusted people diagnosis of resocialization effects in youth educational centre

Streszczenie: Intencją autora artykułu jest przybliżenie problemu diagnozy przebiegu procesu resocjalizacyjnego. Oczekiwania stawiane przed placówkami wychowawczymi dotyczą przede wszystkim efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich zagrożonych niedostosowaniem społecznym lub niedostosowanych społecznie. W artykule dokonano opisu systemu badania osiągnięć wychowanków Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego w Jaworku uzyskiwanych w trakcie procesu resocjalizacyjnego. Opisany system jest w trakcie pilotażu. Stanowi innowacyjny, autorski projekt, którego celem jest planowanie właściwych (tj. skutecznych i efektywnych) działań o charakterze wychowawczym. Celem podejmowanych oddziaływań jest wzmacnianie mocnych stron wychowanków i ograniczanie wpływu (poddawanie ich czynnościom o charakterze korekcyjnym) czynników osłabiających ich społecznie akceptowane zmiany w zachowaniu.

Słowa kluczowe: pedagogika resocjalizacyjna, proces resocjalizacji, diagnoza, efektywność, ośrodek wychowawczy

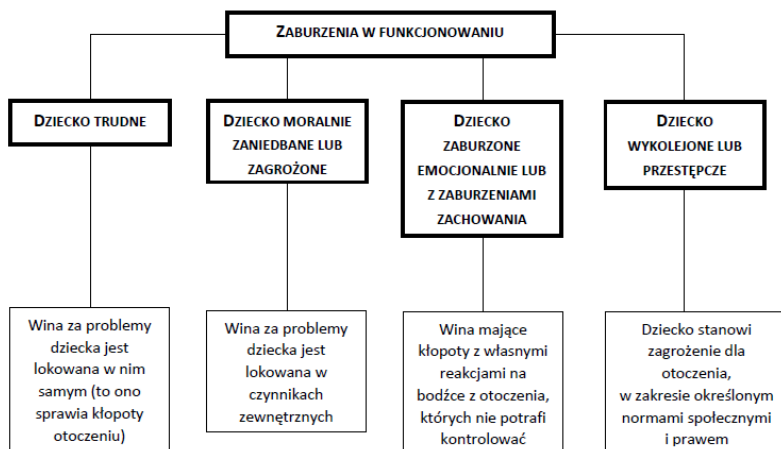
Summary: The intention of the author is to present the diagnosis problem in the resocialization process. The educational institutions are facing expectations, which primarily relate to the effectiveness in resocialization of juvenile at risk of social maladjustment or socially maladjusted. The article gives a description of the performance testing system of the students during the resocialization process in Youth Educational Centre in Ja-

worek. The system is in pilotage. It is an innovative, original project and its aim is to plan an appropriate educational activities (an effective and efficient), which reinforce students' strengths and restrain (correct) the influence of factors, that weaken the change in their behaviour.

Keywords: resocialization pedagogy, resocialization process, dignosis, efficiency, educational centre

Trudno w sposób jednoznaczny stwierdzić, co jest lub nie jest zachowaniem spełniającym przez ogół społeczeństwa oczekiwania stawiane zachowaniom określanym mianem normy lub też patologii [Pytka, 2008, s. 17]. Powszechnie uznaje się, iż pojęcie normy jest swego rodzaju synonimem prawidłowości, zachowań zgodnych z oczekiwaniami określonej grupy społecznej. Z kolei patologia to ten typ zachowań, który zasadniczo pozostaje w sprzeczności z wartościami i systemami normatywnymi akceptowanymi w danej społeczności. Odchylenia od norm w zachowaniu jednostek, a więc zachowania sprzeczne z zasadami moralnymi, obyczajowymi i zwyczajowymi, w zależności od stopnia tego odchylenia świadczą o zaburzeniach, które w swej najłagodniejszej formie mogą polegać na nieposłuszeństwie wobec rodziców czy szkoły, w najcięższej zaś na nerwicach czy wręcz przestępstwach [Konopacki, 1957, s. 28].

Zaburzenia w funkcjonowaniu jednostki ze względu na usytuowanie odpowiedzialności za doświadczane problemy opisywane są za pomocą kategorii wg schematu 1. Ilustruje on zróżnicowane podejście do zaburzenia funkcjonowania społecznego sytuując odpowiedzialność za niedostosowanie społeczne *w dziecku (dziecko trudne) lub jego otoczeniu zewnętrznym (dziecko zaniedbane lub zagrożone), a także w aspekcie lokalizowania odczuwalnych konsekwencji: wewnętrznie (dziecko zaburzone emocjonalnie lub z zaburzeniami zachowania) vs zewnętrznie (dziecko wykolejone lub przestępcze)* [Wysocka, 2008, s. 23].

Schemat 1. Typy pojęć opisujących zaburzenia w funkcjonowaniu jednostki [Wysocka, 2008, s. 23]

Termin niedostosowanie społeczne wprowadzony został przez M. Grzegorzewską [Grzegorzewska, 1959, s. 72]. W jej przekonaniu niedostosowani społecznie to grupa wychowanków, która wymaga stosowania wobec niej specjalnych metod wychowawczych, psychologicznych i medycznych. Przyczynami niedostosowania społecznego są niekorzystne warunki rozwoju zarówno o charakterze wewnętrznym, jak i zewnętrznym [Lipkowski 1980, s. 30]. Niedostosowanie społeczne jest manifestacją różnych odmian wykołajenia społecznego i zachowań sprzecznych z ogólnie przyjętymi normami moralnymi, prawnymi i obyczajowymi, zachowań egoistycznych łamiących prawa i obyczaje, będących efektem identyfikacji z grupami podkulturowymi, a także statycznych i dynamicznych przyczyn kształtowania się podatności na wpływ podkultury antagonistycznej wobec społeczeństwa i jej przyswajania [Czapów, Jedlewski, 1973, s. 98-99].

Niedostosowanie społeczne to termin, który stosunkowo często stosowany jest zamiennie z pojęciem nieprzystosowania społecznego. Bez konieczności wdawania się w szczegóły interpretacyjne można przyjąć, że niedostosowanie społeczne oznacza przyjęcie perspektywy zewnętrznej (behawioralnej) oceny tego zjawiska, drugie natomiast

perspektywy wewnętrznej (psychologicznej) [Konopczyński, 2014, s. 15]. Niedostosowanie społeczne oznacza zatem brak umiejętności lub też niechęć człowieka do stosowania w swoim zachowaniu i reakcjach takich, które odpowiadają na oczekiwania otoczenia społecznego w zakresie norm prawnych i obyczajowych. Z kolei termin nieprzystosowanie społeczne oznacza brak umiejętności funkcjonowania człowieka w rolach życiowych i społecznych oraz zaspokajania swoich potrzeb w sposób aprobowany przez ogół.

Zjawisko niedostosowania (nieprzystosowania) społecznego jest w dużej mierze efektem wadliwego procesu socjalizacji (ciągu następujących po sobie zmian), na skutek którego człowiek nie nabył umiejętności poprawnego funkcjonowania w rolach, nie rozwinął posiadanych zasobów indywidualnych w sposób optymalny do swojego potencjału, a poddany stygmatyzacji uległ dewiacyjnym i nieakceptowanym społecznie rolom, w których przyszło mu kształtować swoją osobowość i postawy wobec oczekiwań społecznych. Cechą charakterystyczną dla tego procesu jest jego przechodzenie od pierwszej do kolejnej fazy, w których stopień demoralizacji sukcesywnie pogłębia się [Czapów 1978]. W pierwszym stadium procesu człowiek odczuwa odtrącenie, frustrację, potrzeby emocjonalnej zależności. W jego zachowaniu pojawiają się negatywne reakcje w postaci agresji, buntu, narastającej wrogości wobec innych osób. Reakcja na różnego rodzaju podniety jest zdecydowanie nieadekwatna. Jego zachowanie cechuje brak cierpliwości i wytrwałości oraz problemy z koncentracją uwagi. W stadium drugim zachowania antyspołeczne jednostki ulegają utrwaleniu. Widoczny jest bunt przeciwko wszelkim autorytetom. Osoba swoje podstawowe potrzeby emocjonalne i społeczne realizuje poza środowiskiem domowym. Widoczne są także zachowania o charakterze niedostosowania społecznego w postaci wagarów, ucieczek z domu, kradzieży, zażywania środków psychoaktywnych. W trzecim stadium procesu osoba uczestniczy w grupach o charakterze przestępczym, chuligańskim. U jednostki pojawia się irracjonalna potrzeba niszczenia i zadawania cierpienia drugiemu człowiekowi.

Zgodnie z definicją stosowaną przez Ministerstwo Edukacji Narodowej problem zaburzeń w zachowaniu rozróżnia zachowania o charakterze niedostosowania społecznego oraz zagrożenia niedostosowaniem społecznym. *Niedostosowani społecznie – to dzieci i młodzież, u których na skutek zaburzeń wewnętrznych lub niekorzystnych warunków środowiskowych występują utrwalone (powtarzające się) zaburzenia w zachowaniu. Natomiast zagrożeni niedostosowaniem – to dzieci i młodzież wychowująca się w warunkach niekorzystnych dla rozwoju psychospołecznego, na który negatywny wpływ wywierają takie środowiska wychowawcze, jak rodzina (własna), grupa rówieśnicza i inne, a także u której rejestrowane przejawy zaburzeń występują sporadycznie* [Pytka, 2008, s. 84].

Istota niedostosowania społecznego ujęta w kategoriach diagnostycznych zarówno wewnętrznych (osobowych), jak i zewnętrznych (zachowaniach wobec grupy społecznej) oparta jest na wskaźnikach szczegółowo opisujących osoby niedostosowane społecznie. Z punktu widzenia resocjalizacji i prognozowania przyszłych zachowań społecznych przyjmuje się najczęściej następujące kryteria [Ostrowska, Milewska, 1986, s. 86-87]:

- wadliwa samokontrola emocjonalna i poznawcza;
- w stosunkach interpersonalnych przewaga przeżywania emocjonalnego nad opracowywaniem emocjonalnym;
- brak odpowiedniego poziomu samoakceptacji;
- znaczne obniżenie poziomu odczuwania przeżyć i stanów innych ludzi, niski poziom empatii;
- wrogi, nieprzyjazny obraz świata, społeczeństwa i otaczającej rzeczywistości;
- nieodpowiedni do psychologicznej fazy rozwojowej stopień akceptacji swego miejsca w świecie (braki w rozwoju potrzeby sensu życia i rozumienia siebie);
- stałe, intensywne, subiektywne odczuwanie potrzeby zagrożenia;
- braki w zakresie umiejętności przewidywania skutków swego działania dla siebie i innych;
- braki w zakresie antycypacji kary, a nawet brak wrażliwości na kary stosowane przez otoczenie;

- wysoki poziom podatności na sugestie i wpływy innych przy jednoczesnym niskim poziomie samokontroli;
- wysoki poziom koncentracji na własnych przeżyciach, dążeniach, pragnieniach z jednoczesnym występowaniem postawy roszczeniowej wobec innych;
- stałe, intensywne odczuwanie poczucia krzywdy, a jednocześnie braki w zakresie oceny własnego postępowania;
- niedostatki w zakresie formułowania i realizowania hierarchicznych i dalekich zadań;
- przewaga natychmiastowych i krótkotrwałych reakcji nad złożonymi procesami podejmowania decyzji;
- braki w zakresie rozwoju postaw światopoglądowych przy jednoczesnym zaburzeniu internalizacji norm moralnych i wartości ostatecznych.

Przy diagnozowaniu niedostosowania społecznego trudno nie uwzględniać przyczyn o charakterze biologicznym oraz czynników środowiskowych. Wszelkie działania modyfikujące (resocjalizacyjne) muszą uwzględniać z jednej strony granice wyznaczone przez biologiczne możliwości rozwojowe, jak i wpływ mechanizmów społecznych (niezależnie od teorii podkreślających względną niezależność czynników genetycznych od czynników środowiskowych). W obszarze zainteresowań diagnostycznych pedagoga jest człowiek i wszelkie możliwości optymalizacyjne pozwalające na przekształcanie warunków społecznie determinujących proces socjalizacji [Suchodolski, 1993, s. 539], których istotą jest rozwój człowieka będącego w zgodzie z sobą i światem zewnętrznym.

Oczekiwania stawiane placówkom resocjalizacyjnym dotyczą w największym stopniu efektywności ich pracy i skuteczności podejmowanych przez nie oddziaływań resocjalizacyjnych. Diagnoza efektów wymaga znalezienia i opisanie czynników determinujących skuteczność oddziaływań oraz oceny specyficznych zmian dokonujących się w jednostce, będących bezpośrednią konsekwencją podejmowanych oddziaływań i klimatu społecznego placówki [Wysocka, 2008, s. 299-303].

Wśród czynników mających wpływ na zachowania aspołeczne można wyróżnić te, które dotyczą płaszczyzny biologicznej, psychologicznej i społecznej funkcjonowania człowieka. Z perspektywy społecznej (pedagogicznej) na pierwszy plan diagnozy wysuwają się przede wszystkim te czynniki, które związane są z efektami wychowawczymi. Przedmiot diagnozy sprowadza się do oceny funkcjonowania człowieka w przypisanych mu rolach i grupach społecznych. Mówimy tu o kategoriach cech dotyczących zachowania dziecka w rodzinie i w rolach rodzinnych, w szkole i w rolach szkolnych oraz w grupie i w rolach grupowych [Wysocka, 2008, s. 188-197].

Do zmiennych poddanych diagnozie pedagogicznej w:

- 1) obszarze rodziny i w rolach rodzinnych istotne jest:
 - pełnienie roli dziecka; roli dziecka-ucznia; postawy wobec rodziców i rodzeństwa; więzi emocjonalne; sposób postrzegania wzajemnych relacji; stosunek do wymagań, kontroli nadzorującej i metod wychowawczych,
- 2) obszarze szkoły i pełnionych w niej ról istotne jest wypełnianie przez wychowanków zadań związanych z:
 - nastawieniem do szkoły i nauki szkolnej (rola ucznia; kolegi; członka społeczności szkolnej),
 - przystosowaniem się do wymagań szkolnych (zdolność do podporządkowania się wymaganiom, normom i obyczajom; poziom uspołecznienia i postawy prospołeczne; zdolność do kontrolowania emocji i właściwej ich ekspresji; zdolność do ponoszenia odpowiedzialności za własne zachowania i pracę; poziom samodzielności i aktywności; trudności adaptacyjne i ich podłoże),
 - indywidualnym funkcjonowaniem w rolach szkolnych (dojrzałość szkolna; zaburzenia dyslektyczne; uzdolnienia, zainteresowania i zamiłowania; aspiracje edukacyjne),
- 3) w obszarze funkcjonowania w grupie rówieśniczej:
 - ocena relacji w formalnych i nieformalnych grupach rówieśniczych; pozycja socjometryczna; funkcje pełnione w grupie; poziom identyfikacji z nią; charakter zaspokajanych po-

trzeb; typ i układ więzi; typ grup, z którymi identyfikuje się jednostka [Wysocka, 2008, s. 194-195].

W Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym w Jaworku praca z wychowankiem rozpoczyna się od momentu przekroczenia przez niego progu Ośrodka, kiedy w wyniku rozmowy z dyrektorem, pedagogiem, psychologiem i kierownikiem internatu wychowanek zapoznawany jest z zasadami funkcjonowania w placówce, przysługującymi mu prawami i obowiązkami, przydzielany jest do wychowawcy i kierowany do grupy wychowawczej. Od samego początku wychowanek podlega procesowi diagnozy, na podstawie której w ciągu pierwszych trzydziestu dni jego pobytu w Ośrodku sporządzany jest dla niego Indywidualny Program Edukacyjno-Terapeutyczny. Program jest efektem analizy opinii przygotowanej w Rodzinnym Ośrodku Diagnostyczno-Konsultacyjnym, orzeczenia poradni psychologiczno-pedagogicznej, a także określonego przez nauczycieli i wychowawców potencjału edukacyjnego i kompetencji społecznych ucznia/wychowanka. Obserwacji podlega funkcjonowanie dziecka w trzech obszarach jego aktywności opisanych za pomocą jedenastu wskaźników. Funkcjonowanie wychowanka określane jest na poziomie od 1 do 5. Zadaniem pedagogów jest odnotowywanie odchyleń w funkcjonowaniu chłopców od przyjętego standardu, opisanego na poziomie podstawowym (2) i wysokim (4). Wyniki obserwacji rejestrowane są za pomocą elektronicznego narzędzia, które na podstawie wprowadzonych danych pozwala na prognozowanie tendencji rozwojowych i podejmowanie we właściwym czasie działań o charakterze korekcyjnym bądź wzmacniającym. Opis tych działań zawarty jest w przygotowywanych dla chłopców comiesięcznych zaleceniach sformułowanych w formie listu, określanych w Ośrodku mianem Karty Indywidualnego Rozwoju Potencjału (KIRP). Omawianie dziennych efektów obserwacji pracy odbywa się na tzw. społecznościach, to jest na wieczornych spotkaniach wychowawców z wychowankami w poszczególnych grupach wychowawczych, w czasie podsumowania efektów w ich dziennej pracy.

Stosunek wychowanków do obowiązków szkolnych opisany jest za pomocą trzech wskaźników. **Aktywność ucznia** na poziomie podstawowym oznacza, że uczeń pytany stara się odpowiadać na temat, uważać na lekcji, zapisywać notatki. Na poziomie wysokim od ucznia wymaga się aktywności na zajęciach oraz udzielania poprawnych odpowiedzi, inicjowania i aktywnego udziału w dyskusjach dotyczących tematu lekcji. **Przygotowanie do zajęć** na poziomie podstawowym oznacza, iż uczeń posiada przybory szkolne, zeszyty i książki, odrabia prace domowe. Na poziomie wysokim zeszyty i książki są zadbane, czyste i estetyczne, uczeń wykonuje prace domowe dla chętnych, a w jego notatkach z lekcji nie ma luk i zaległości. **Dyscyplina** na poziomie podstawowym wymaga niespóźniania się na lekcje, nieopuszczania klasy, stosowania się do poleceń, okazywania szacunku innym, nieniszczenia sprzętu i pomocy dydaktycznych, nie zakłócania toku lekcji, pracy pracowników administracji i obsługi. Na poziomie wysokim od ucznia wymaga się właściwego stosunku do norm i zasad obowiązujących w społeczeństwie, dbania o kulturę słowa.

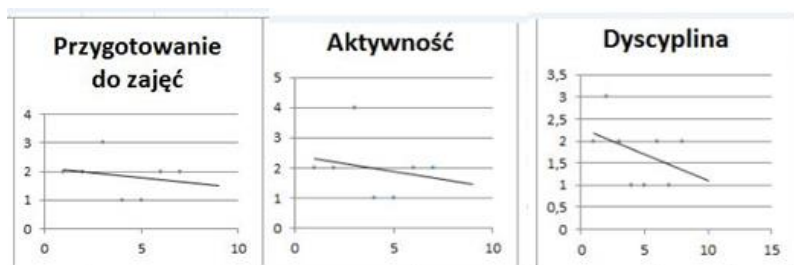
Funkcjonowanie wychowanka w internacie opisywane jest we dwóch obszarach, tj. **dbałości o własne zdrowie** oraz **prawidłowości życia społecznego**. W pierwszym z nich uwzględniono trzy wskaźniki. W zakresie **higieny osobistej** od wychowanka na poziomie podstawowym wymaga się dbałości o czystość odzieży i bielizny, wykonywania porannej i wieczornej toalety, dbałości o higienę jamy ustnej i czystość głowy. Na poziomie wysokim prania i prasowania odzieży, zmiany jej każdego dnia, mycia rąk przed każdym posiłkiem, dbałości o schludny wygląd. **Utrzymywanie porządku wokół siebie** na poziomie podstawowym wymaga dbałości o porządek na terenie Ośrodka, w pomieszczeniach, szafie, ścielenia łóżka, rozwieszania prania w suszarni. Na poziomie wysokim inicjatywy w zakresie dbałości o estetykę Ośrodka i pomieszczeń, uczestnictwa w pracach porządkowych, wykazywania dbałości o wystrój wnętrz. **Szacunek dla ciała i zdrowia** na poziomie podstawowym wykazuje wychowanek, który stosuje się do zaleceń lekarskich, unika zażywania środków

psychoaktywnych, nie dokonuje samookaleczeń, w tym tatuaży, nie rozdrapuje ran, skaleczeń, ubiera się adekwatnie do warunków atmosferycznych. Na poziomie wysokim wychowanek aktywnie spędza czas wolny, dba o tężyznę i sprawność fizyczna, nie pali tytoniu, śpi w bieliźnie nocnej.

Prawidłowość życia społecznego charakteryzowana jest za pomocą pięciu wskaźników. **Prawidłowość relacji interpersonalnych** na poziomie podstawowym wymaga okazywania szacunku innym, niepiętnowania, wyzywania, zwracania się do kolegów po imieniu lub w sposób nieobrażający, niemanipulowania otoczeniem społecznym. Na poziomie wysokim w relacjach interpersonalnych wychowanek jest życzliwy, empatyczny, pomocny, pogodny. **Kulturę słowa** na poziomie podstawowym wypełnia ten wychowanek, który nie używa wulgaryzmów, stara się mówić wyraźnie i zrozumiale (w miarę potrzeby korzysta z pomocy logopedy), wypowiada się pełnymi zdaniami. Na poziomie wysokim używa zwrotów grzecznościowych, dba o poprawność wypowiedzi, wzbogaca słownictwo (czyta książki, prasę), nie używa slangu i grypserki. Wskaźnik **przestrzeganie norm i zasad społecznych** na poziomie podstawowym zobowiązuje wychowanek do stosowania się do poleceń wychowawców i nauczycieli (innych pracowników Ośrodka), zasad i regulaminów, przestrzegania rozkładu dnia, nieniszczenia mienia. Na poziomie wysokim wychowanek swoim właściwym zachowaniem (przestrzeganiem norm i zasad) daje dobry przykład innym, wspiera wychowawcę w realizacji prac i inicjatyw wychowawczych oraz dydaktycznych podejmowanych wobec wychowanków. **Organizacja czasu własnego** na poziomie podstawowym wymaga od wychowanek pozytywnego organizowania sobie czasu wolnego, w tym podejmowania aktywności w celu własnego rozwoju (czytanie książek, prasy, oglądanie wartościowych programów TV itp.), brania udziału w zajęciach proponowanych przez wychowawców. Na poziomie wysokim wychowanek inicjuje zajęcia, organizuje pozytywnie czas własny i kolegów, posiada własne pasje, które realizuje w czasie wolnym od nauki. Wychowanek **samodzielnie stanowiący o sobie** na pozio-

nie podstawowym nie wyręcza innych (usługuje innym), nie poddaje się wyzyskowi, nie ulega negatywnym wpływom środowiskowym. Na poziomie wysokim jest asertywny, potrafi współpracować w grupie, przeciwdziała negatywnym wpływom środowiska społecznego.

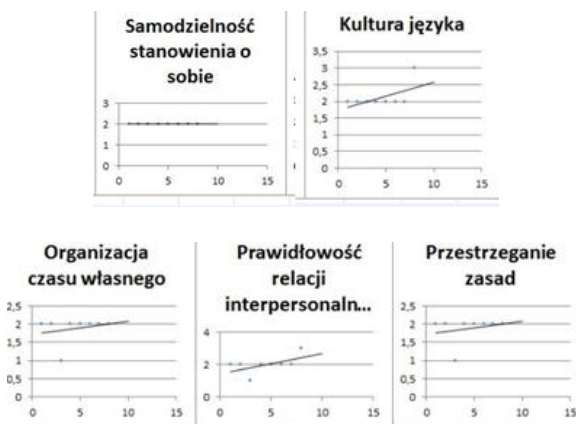
Obserwacja i systematyczna rejestracja funkcjonowania wychowanka pozwala na wygenerowanie w dowolnym czasie i za dowolny okres informacji, na podstawie której możliwe jest określenie tendencji rozwojowych, tzw. linii trendów [Sobczyk, 2008, s. 33] wychowanka, w każdym z podlegającym obserwacji obszarów jego funkcjonowania w rozbiciu na poszczególne wskaźniki charakteryzujące stopień wypełniania przez wychowanka oczekiwań w procesie socjalizacji.

Wykres 1. Tendencje rozwojowe w obszarze stosunek do obowiązków szkolnych
Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu badania osiągnięć wychowawczych w MOW w Jaworku

Wykres 2. Tendencje rozwojowe w obszarze dbałość o własne zdrowie
Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu badania osiągnięć wychowawczych w MOW w Jaworku

Wykres 3. Tendencje rozwojowe w obszarze prawidłowości życia społecznego
Źródło: opracowanie własne na podstawie systemu badania osiągnięć wychowawczych w MOW w Jaworku

Analiza rozwoju wychowanka w oparciu o linie trendu pozwala wykluczyć wpływ na ocenę poziomu socjalizacji wychowanka przypadkowych, nieregularnych wahań zakłócających przebieg zjawiska w czasie. Istotne znaczenie dla przebiegu trendu mają przyczyny główne, natomiast wahania będące efektem działania różnych przyczyn ubocznych (incydentalnych) nie mają większego znaczenia dla przebiegu linii trendu. Dzięki tej analizie możliwe jest formułowanie wniosków i zaleceń wychowawczych, zapisywanych w KIRP.

Intensyfikacji działań wychowawczych służy system wzmocnień pozytywnych, oparty na systemie ekonomii punktowej. Polega on na przyznawaniu bądź odbieraniu punktów. Pozwala na natychmiastowe nagradzanie pozytywnych, karanie negatywnych zachowań [Bałandynowicz 2011, s. 23]. System ten w MOW w Jaworku pozwala na gromadzenie przez wychowanka wirtualnych środków finansowych w postaci tzw. Jaworków, umożliwiających zakupywanie ponadstandardowych usług lub przywilejów niedostępnych na poziomie wychowanka nieuczestniczącego aktywnie w systemie.

Praca w Ośrodku jest przywilejem. Chłopcy mają możliwość uczestnictwa w systemie, ale na ten przywilej muszą zasłużyć swoim

zachowaniem i zaangażowaniem w przestrzeganiu norm i zasad obowiązujących w placówce. Mając zaufanie wychowawców, wychowankowie wykonują prace bez szczególnego nadzoru, często kontrolowani są tylko wskutek zgłoszenia ewentualnych problemów bądź też zakończenia i oceny efektów pracy.

Podstawą pracy resocjalizacyjnej w MOW w Jaworku jest czytelność i transparentność zasad oraz dialog pedagogów z wychowankami. Na drodze konsensusu, w oparciu o wymierne wskaźniki, projektowane są indywidualne ścieżki rozwoju wychowanków, pozwalające na korektę ich zachowania, systemu wartości, rozumienie (często poprzez poznanie) sposobów pełnienia ról i zadań oczekiwanych przez społeczeństwo. Takie funkcjonowanie Ośrodka wymaga ciągłego rozwoju kompetencji pedagogów, zwiększanie oferty edukacyjnej, poszukiwania środków motywacyjnych, doskonalenia organizacji pracy placówki w kierunku włączania w działania wychowawcze podejmowane na jej terenie podmiotów społecznych, tj. w pierwszej kolejności rodziców/prawnych opiekunów chłopców, a także otoczenia społecznego Ośrodka.

Bibliografia

- Bałandynowicz A., 2011, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa.
- Czapów C., 1978, *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*, PWN, Warszawa.
- Grzegorzewska M., 1964, *Pedagogika specjalna*, PIPS, Warszawa.
- Jedlewski S., Czapów Cz., 1973, *Pedagogika resocjalizacyjna*, PWN, Warszawa.
- Konopacki J., 1957, *Zaburzenia w zachowaniu się dzieci szkolnych*, PWN, Warszawa.
- Konopczyński M., 2014, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Impuls, Warszawa.
- Lipkowski O., 1980, *Resocjalizacja*, WSiP, Warszawa.
- Ostrowska K., Milewska E., 1986, *Diagnozowanie psychologiczne w kryminologii. Przewodnik metodyczny*, ATK, Warszawa.

- Pytka L., 2008, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, APS, Warszawa.
- Suchodolski B., 1993, *Pedagogika*, w: W. Pomykała (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa.
- Wysocka E., 2008, *Diagnoza w resocjalizacji*, PWN, Warszawa.